

I

Ve svém nedávném feuilletoně *Neruda jako kritik literární*¹ dotknul jsem se i vztahu Nerudova ke Světlé, ovšem jen vztahu literárního: citu úcty a podivu, kterým vítal velký básník a přísný kritik všechna významnější díla veliké romanciérky a jímž provázal věrně celý její vývoj básnický. Podivnou náhodou dostalo se osobní a intimní stránce tohoto poměru právě v posledních dnech autentického osvětlení dokumentárního; v poslední Osvětě rozepisuje se schovanka K. Světlé, paní Anežka Čermáková-Sluková, o „působení Karoliny Světlé na Jana Nerudu“ na základě listového materiálu obou velkých mrtvých.

V pozůstalosti Sofie Podlipské, mladší sestry Světlé, našel se balíček dopisů z roku 1862: byly to listy, které jí psala o prázdninách toho roku z Ještěda její starší sestra. Do listů těchto opisovala Světlá i svou korespondenci s Janem Nerudou, která se nám takto nepřimo — nevím, zda úplně nebo jen zlomkovitě — zachovala. K tomuto balíčku bylo sice připojeno přání, aby byl spálen po smrti paní Podlipské, ale pí Čermáková-Sluková ho nerespektovala; a uveřejňuje dnes alespoň ve výtahu hlavní dokumenty, které osvětlují vztah Světlé a Nerudy v celé jeho lidské závažnosti a významnosti.

Budiž ihned řečeno, že v tomto případě jest možno plně ospravedlniti čin pí Čermákové-Slukové: neprohřešila se nikterak proti pietě k velikým nebožtíkům, zejména ne proti pietě ke Karolině Světlé, o jejíž památku jí hlavně jde. Není pochyby: Světlá vychází z celé pře co nejlépe; vyrůstá před námi ve zjev nevšední, ve zjev veliké mravní síly a krásy. Podle

1 - [Viz zde str. 229—230.]

těchto dokumentů jeví se nám Světlá opravdovou lvicí duševní, která jde jen za hlasem svého hrdinného srdce a zhrdá láním filistrovské psi smečky. „Své hříchy nevyměnila bych za jejich ctnosti,“ napsala prý v posledním listě Nerudovi o svých samozvaných farizejských soudcích a našla tak slovo hrdé pravou tragickou hrdostí, slovo tvrdé jako ocel a broušené jako dýka, slovo opravdu hodné některé z jejích nejkrásnějších dívčích postav.

Neruda na počátku let šedesátých jest šestadvacetiletý Rolla Mussetův. Světlá podává s intuicí opravdu hlubokou a nevšední diagnosu jeho mravní choroby. Píše mu, že „nahlédla hluboko v zatemnělou a rozervanou duši jeho“, v duši, která „v nic nevěří, v nic nedoufá, nic nemiluje“. Neruda jest člověk, který jednak neblahými poměry, jednak vlastní vinou „ztratil radost sám na sobě“; jenž trpěl a trpí velkým duševním utrpením, a proto chce je přehlušit a upíjí se životem animalním a smyslným. Jako Rolla, mladý přesycenec, kterého „nedovedla osvěžit ani láska takového anděla, jakým je Liduška“; jako Rolla, mladý zhyralec, „který propadával se s pravou pasí v bláto a nechával v orgiích divokých s pravou pochoutkou ducha, zdraví a čest“.

Tento rozervanec a přesycenec setkává se na počátku let šedesátých (přesně: o něco dříve, r. 1858, kdy se připravuje almanach Máj) s ženou o čtyři léta starší v plném rozkvětu krásy duševní i tělesné a jest jí okouzlen: okouzlen jako intelektem a charakterem i jako srdcem a ženou. Uchází se o její přízeň, dvoří se jí; zpovídá se jí ze své bídy mravní, z níž s cynickou koketností nic nezakrývá a nic neumenšuje; vybuřuje v ní vedle odporu i krajní účast, pochopení, zájem, soucit, cit přátelský, sesterský a mateřský, snad i to, čemu říkají Francouzové „amitié amoureuse“. Žena snaží se vyburcovati jej z jeho lethargie, z jeho lhostejnosti, z jeho cynické tuposti; zápasí s ním duchem a nutí jej, aby se sebral duševně a mravně, nemá-li podlehnout v tomto zápase; zachraňuje jej naposledy i hmotnou obětí od vězení dlužnického. „Tak, jak vyhledává koketa všechny prostředky tělesné krásy,“ píše Světlá, „by poutala, tak jsem já ze svého ducha čerpala všechny půvaby, jež v sobě skrýval, a zapředla jsem vzdorného zoufalce v kouzelnou jich síť — nadarmo se bránil, nadarmo chtěl pak prchnout, nadarmo se zlobil, že ho jeho zábavy více netěší, že mu jeho milenky více zadost nečiní, že mu probouzející se chut

k životu více pohodlně umíratí nedá, — já jej více nepustila, a přec jsem jej ustavičně odháněla, přece se nemohl ani jediným důkazem mé přízně chlubit, přec si ani netroufal mi říci, že mě zajímá, — on mně stokrát řekl, že mě více nenávidí než miluje, a já mu srdečně ráda věřila, neboť působila jsem v něm tělesní i duševní změnu, již se nesmírně nerad podroboval“ — s touto neobyčejnou psychologickou znalostí vypisuje sama Světlá svou duchaplnou strategiku, která jí vynesla nakonec úplné vítězství. Stala se dobrým geniem mladého nevšedního muže; vrátila jej jeho dílu a jeho poslání; zachovala národu jeho prvního moderního básníka a protagonistu celé doby.

Ale toto mravní vítězství zaplatila daní, která by odstrašila i dnes největší většinu žen, ačkoliv žijeme dnes v době mnohem méně rigorosní, než byl počátek let šedesátých: styky Světlé s Nerudou byly vyzrazeny a starovlastenecký pražský Kocourkov mohl se zjevití. Špinavé jeho dno se zdvihlo a stříkalo svým kalem po ženě, před níž dnes stojíme s obnaženou hlavou; jejím činům byly podkládány nízké motivy, její jednání bylo vykládáno hrubou a surovou šablonou erotickou. Světlá přerušila svůj písemný styk s Nerudou, ale nepřátelům a háncům neodpovídala; zahalila se v hrdé mlčení pro celý ostatek svého života. A teprve dnes, kdy leží před tebou tyto dokumenty, můžeš změřit její mravní výsost a doměříš se jí opravdu stěží, uvědomíš-li si úzkoprsou, staropražsky měšťanskou a zatvrzelou rodinu, z níž se Světlá narodila a v níž vyrostla. Z „hofdámý“, jak přezdívala Božena Němcová své upjaté a karatelské přítelkyni, vyrostla za osm let, jež uplynula od jejich poslední setkané, dokonalá kněžna srdcem a duší, která nesla s hrdým mudrckým klidem svou krásnou hlavu s těma moudrýma melancholickýma očima mezi salonní luzu, slintající pomluvy a shýbající se pro kamení.

Světlá vychází tedy z této pře jasná jako hvězda.

Ale i to, co bylo zde napsáno o Nerudovi, může jej snížit jen lidem nezralým nebo pokryteckým; každý jiný musí s Nerudou hluboce soucítiti, a víc: každý jiný může se jen skloniti před ním, před jeho životní opravdovostí, před jeho krásným, silným jádrem, jež vyšlo vítězem ze zkoušek tak těžkých a zoufalých. Kde jest krásný jasný krystal, tam musí býti prve kalný roztok, bouřný kvas a var, a tím kalnější a bouřnější, čím konečná a výsledná hlat jest mocnější a krásnější. A tak každý, komu

není vývoj velikého talentu uzavřenou knihou, musil vždycky tušiti, co dnes jasně zvidá z korespondence K. Světlé.

Nerudovi bylo r. 1862 dvacet osm let. Měl za sebou již první svůj květ básnický, své básnické jaro; jaro ovšem zakříknuté, studené, deštivé, větry i sněhem bičované. Neruda má za sebou nejen Hřbitovní kvítí, nejen veršovou satiru U nás, ale i samo jádro a hlavní část Knihy veršů jest již z básněna na konci let padesátých; a víc: i největší část Arabesek jest již stvořena v těchto letech. Této tvorbě Nerudově nerozumějí vrstevníci; Neruda předběhl tu svou dobu o hony a hony. Sám J. V. Frič, přítel Nerudův a ultrarevolucionář v životě i v politice, nevidí v Nerudovi básníka a dívá se na Hřbitovní kvítí jako na pouhou kuriositu. Neruda stvořil si tu svůj nový výraz, nový styl, nový eudný pathos, který neměl nic společného s otřelými klišé jeho vrstevníků. Kdo umí číst, vidí dnes, že výraz ten byl sama jeho vnitřní nutnost; a kdo toho posud neviděl, tomu poví toho dnes místa, jež jsem citoval z dopisů Světlé. Případ mladého Nerudy jest týž jako případ mladého Máchy: jeho t. zv. nihilism, jeho t. zv. skepse, jeho cynism jest jen rubem veliké a vřelé světové lásky zmrazené a zhrzené; a byl-li jeho mravní pád tak hluboký, jak píše Světlá, bylo to jen proto, že toužil vznést se výše než ostatní. Neříká ostatně Světlá o Nerudově mravní krizi nic nového. Neruda sám promluvil řečí velmi určitou na př. v dopise svém Anně Holinové z 23. ledna 1858; to jest kus sebeobžaloby, které nelze číst bez hlubokého otřesu. Neruda nazývá se tam člověkem „tělesně i duševně zmalátnělým“, který „prodal za krátkou dobu zábav celou svou samostatnost“. A již z této konfese hovoří týž chladný vzdor a totéž klidné zoufalství superiorního rozbíravého rozumu, jaké poznala na Nerudovi Světlá. „Takovým lidem,“ píše o sobě Neruda, „je ovšem líp, když pomalu následky chyb svých ucítí, když chřadnou a vadnou a zároveň doklepávají s poslední kapkou, s mlhavým zbytkem bývalé své síly.“ „Co se týče mne, já jsem hotov následky své lehkomyšlnosti sám nést a přitom chladně vyměřovat, jak dlouho to ještě trvat může.“

Není možno nevidět obdoby mezi Nerudou a Mussetem a případem Neruda—Světlá a Musset—George Sand. Ovšem jsou i podstatné a závažné rozdíly, které rozhodly, že tragédie Mussetova skoncovala se jinak než drama Nerudovo.

Neruda byl nejen mužnější, ale i flegmatictější než Musset skrz naskrz sensitivní. Mussetův svět, užší, ale vášnivější a intenzivnější než Nerudův, byl cele opsán láskou; Nerudův svět rozšířil a rozklenul se později hrdoostí rozumovou, důvěrou v moc lidské vědy a lidského intelektu, vždycky cizí Mussetovi, jenž cítil se v poměru k Bohu vždycky dítětem, třebaš vzdorovitým, a nikdy vzbouřencem.

Tím již byly dány jiné podmínky pro vývoj obou básníků a pro řešení jejich vnitřního dramatu.

Ale hlavně: vztah Světlé k Nerudovi byl jiný než poměr Sandové k Mussetovi. Sandová milovala Musseta sensualisticky; Světlá držela otěže v pevných rukou a nedala jim klesnouti z chladných poloh k teplé a vášnivě zemi. Ušetřila tím Nerudovi jistě kletby „Noci říjnové“, nepí pochyby; Musset proklínal Sandovou, Neruda uctíval Světlou až do konce svého života. Ale neochudila tím Nerudu i nás o výtrysk vlastní a pravé lyriky erotické? Lýru jeho o jednu strunu, která zazněla u něho jen temně, přidušeně a prchavě? Orchester jeho o zář a lesk, smyslové opojení a teplý pel?

Nezachránila Nerudu i jako básníka i jako muže — příliš důkladně? A nebylo by bývalo v tomto případě méně více?

Není podivné, že Neruda jako básník zmlká již vlastně na samém počátku let šedesátých? A že jeho druhý básnický květ spadá až hluboko do let sedmdesátých a na počátek let osmdesátých?

Nesouvisí toto časné odmlčení se vedle jiných příčin *také*s jeho záchranou?

2

Dramatická epizoda, která v životě Karoliny Světlé spojena jest se jménem Nerudovým, má nejen cenu životopisnou; má cosi i nad to: má význam literární psychologický a kritický. Stává se nám dnes bezděky klíčem k lepšímu pochopení tvorby Karoliny Světlé, k lepšímu vcítění se v ráz a v styl jejího díla románového.

Každý, kdo přečetl, byť sebezběžněji, románové a povídkové práce z její zralé doby, ví, jakým idealistickým pathosem jsou nesený, v jakou mocně vzdušnou, dramatickou, velikorysou linii jsou vkresleny. Nej-

lepší díla Karoliny Světlé, ať jsou to již rozsáhlé skladby románové, jako Kříž u potoka, Vesnický román, Nemodlenec, Kantůrčice, Frantina, ať menší povídky, jako Skalák, nebo Lamač a jeho dítě, jsou plny dramatické síly a tragického vření. Již Neruda upozornil, že figury Karoliny Světlé mohly by být bez nesnází tesány sochařem: tak velikoryse jsou pojaty, tak z několika základních mohutných póz, vyhnaných na ostří nože, rozpředeny. Její svět zalidněn jest figurami i prostšími, i mohutnějšími a výraznějšími, než zná je průměr životní. Světlá potlačuje všude odstín pro celkový velikorysý obrys. Nejkrásnější její figury jsou vášnivci, ne ovšem vášnivci smyslnosti, nýbrž myšlenky, snu, ideje. Její lidství dá se bez větších nesnází rozdělití ve dvojí sféru: jedna jest sféra lidí posedlých mocnou vůlí, hnaných jejím temným, dravým mechanismem pudovým, lidí bezohledných, mstivých a zločinných, ničících sebe i jiné — ve sféře druhé žijí bytosti ušlechtilé a pokorné, osvobozené od temného života pudového a osvobozující od něho i jiné. Těmito světlými bytostmi bývají u Světlé většinou ženy; dovedou obětovati se za svůj rod i za celé lidství a život svůj pojímají jako mravní poslání. I tyto figury vynikají silou vůle, silou, jak se nám dnes zdá, až nadlidskou; ale jest to vůle očištěná od temného rmutu sobeckých pudů, vůle mravně posvěcená, vůle odosobená.

Kdo si při tomto protikladě nevzpomene na mocnou a významnou životní zkušenost Světlé s Nerudou? Nestála i zde proti sobě v boji dvojí vůle? Nestřetl se i zde princip dravé a temné živočišnosti, vášnivý pud smyslný, rozkladný a smrtivý egoism s principem vyšším a světlejším, s principem sebezapření a sebeobětování? A nespojila i tu ve své osobě a ve svém činu Karolina Světlá to, co slučují v sobě její nejvyšší postavy ženské: citovou jemnost s rozumovou bystrostí a jasností, myšlenkovou sílu a odvalu s pevností a rozhodností vůle směřující k cíli nadosobnímu, k ryzí samoučelné mravnosti?

Nezískala Karolina Světlá ve své životní zkušenosti s Nerudou cosi jako mravní a dramatický typus, podle něhož mohla utvářet a utvářela opravdu životní osudy a děje svých figur? Nikdo nemůže o tom pochybovati, kdo ví, jak právě básník pathetický a idealistický — a jím je Karolina Světlá celou svou podstatou — jest odkázán na zkušenost vlastní hrudi a jak zde musí naléztí ne látku, ale dramatickou formu a dialektické

schema pro své velikolepé, mocně a slavnostně vržené děje a figury.

Stačí uvědomiti si jen rozdíl, který se rozevírá v tomto směru mezi Boženou Němcovou a naší básnířkou. Božena Němcová, jak víme dnes bezpečně z jejího životopisu, nebyla nadána silnou vůlí, ani hloubavou duší jako Světlá; odolávala-li bédám životním nějakou dobu, *odolávala* jim právě jen: *nepřekonávala jich*. Byla nadána jen jakousi vytrvalostí a houževnatostí v trpnosti, jakou mívají právě velmi často lidé jejího rázu a duševního ustrojení. Nebyla ani obryně rozumem ani mravní heros: odříkání, sebepřemáhání, odosobení — to všecko bylo jí v podstatě cizí. Její dílo nemá skoro dramatického živlu; neměla v duši toho prvku chladné a rozhodné důslednosti, toho živlu konstruktivně architektonického, bez něhož nemůže vzniknout útvar dramatický. Ani duch zvláštní myslivé a rozumové síly nebyla Němcová: pronáší ovšem v některých pracích, hlavně v Pohorské vesnici, řadu časových přání a postulátů osvětových o mravním a národním poslání českého šlechtice, o poměru mezi lidem a velkostatkářem, o obrodném úkolu ženině v moderní společnosti, — ale to všecko jsou právě jen rozklady a pojednání vložená do úst šlechtickým herecům: mohly by tam být vloženy také úvahy jiného ducha a na dějové stavbě nebo na stavbě figurové a duševní jich struktura nemusilo by se změnit ani tečky. Chei tím říci, že Němcová nezná lidi, jimž mysliti jest osudem, jimž hloubati a přemítati jest takovou nutností jako jiným milovati nebo býti šťastný. Figury tohoto rázu stvořila teprve Světlá, právě jako ona teprve našla tu celou zjitřenou, dramaticky zneklidnělou a rozechvělou, bouřlivě zachmuřenou atmosféru, do níž vnořila své nejlepší vesnické romány a povídky.

Nad pracemi Boženy Němcové klene se nízké, lahodné, modré nebe plné pohody; a život, který se žije pod ním, jest světlý a laskavý, melodický a zaokrouhlený. Němcová byla naivní realista s rozkošným darem líbezné fabulistiky. Žila život plný odříkání a pokoreni, plný strážní a muk; a fabulistický dar byl jí ze života toho vykupitelem; jím unikala z něho do světa krásnějšího, harmoničtějšího a spravedlivějšího, než byl život skutečný. Tímto darem měkké laskavé fabulistiky stvořila si svět, jehož prvky látkové a hmotné byly sice odpozorovány světu skutečnému, ale jehož vnitřní řád a ustrojení byly jiného, vyššího a světlejšího rázu. Celá tvorba Boženy Němcové jest takto naivně realistická s pohádkovou

fabulistikou, jak si jí spřádají srdce životem stále zraňovaná, ale přece nikdy jím nedomučená a nedobitá. Němcová byla jakýsi laskavý měkký epikurejec srdce a duše; Světlá přísný a nesmlouvavý puritán, stoik, který má smysl pro hrdou krásu veliké mravní pózy. Jedna unikala svou tvorbou svému životnímu utrpení a životním bédám a strážním; druhá hnětla život po nejvnitřnějších zkušenostech své duše a formovala jej po ideálním pratyptu, po základním poznání svého mravního světa. A že do sféry těchto nejvnitřnějších zkušeností náleží i charakteristická epizoda jejího styku s Nerudou, o tom nemůže býti po článcích pí Anežky Čermákové-Slukové již nejmenší pochyby, třebaš po něm nenásledovaly ani ukázky z korespondence obou velikých básníků.

Publikace pí Čermákové-Slukové v Osvětě jest na míle vzdálena vši literární frivolnosti; jest to opravdový pohled do duševního i myšlenkového a mravního života vynikající ženy-básnířky. Literární historie nemůže ho napříště minouti a musí z něho vyvoditi leccos, co poopraví nebo doplní náš posavadní soud o Světlé. Vliv George Sandové, není pochyby, bude nutno nyní omeziti a hledati pramen toho, co bylo sváděno ve vnější vlivy, ve vnitřním životě a ve vnitřních zkušenostech autorčiných.

Ale i jinak dokresluje několik stránek Karoliny Světlé, citovaných ve článku pí Anežky Čermákové-Slukové, vzácným způsobem její rázný, odvážný a nebojácný způsob mysliti: Světlá byla opravdový filosofický radikál, který se nezastavoval v půli cesty. Z jejího díla věděli jsme ovšem o jejím liberalismu, o jejím racionalismu; ale poslední slovo přesto nebylo zde řečeno. Z korespondence Zeyerovy s ní, uveřejněné před několika roky v Ženském světě, vycházela najevo její základní a radikální nevíra v jakýkoli posmrtný život. Těmto náповědem dostává se nyní plného a posledního přiznání. Tyto listy přinášejí mimo jiné i úplné vyznání víry, vlastně *nevíry* Karoliny Světlé. Světlá přiznává se k úplnému nihilismu noetickému i mravnímu nejen s krásnou otevřeností a upřímností, ale i s pěknou spekulativnou jasností a promyšleností.

Vykládá, že k tomuto nihilismu došla velmi záhy, po časně smrti své jedině dcerušky. „Pronikla jsem tehdaž,“ píše Světlá Nerudovi, „duší zděšenou tajemství života a smrti a konečně jsem nahlédla, že není boha nad námi, který nás každou noc přikrývá hvězdnatým pláštěm svým a jehožto srdce se bolestně svírá při utrpení, která nám k blahu našemu

ukládá, že není duše v nás, ježto se jako motýl bělostný nadšeně v éteru vznáší, a opustivši tělesnou schránku naši, opojeně od hvězdy ke hvězdě putuje a se zdokonaluje pro ráj, kde se se vším shledáme, co jsme kdy milovali a ztratili. — Byla jsem více než dvacetiletá, když se mně tato pravda zjevila, byla jsem rozumná, vážná, vzdělaná, ale toto poznání, ale tato náhlá roztržka se vším, co mi bylo až posud tak svaté a drahé, zatřásla tak mocně mou celou bytostí, že jsem se domnívala, že neztratím-li rozum, ztratím sama sebe. Kam jsem obrátila zrak svůj, tam se šklebilo na mne ze sta prázdných důlků to strašlivé nic, z něhož jsme posli a do něhož se vrátíme, žádné budoucnosti, žádné věčnosti, žádné naděje tedy ni na zemi ni na nebesích, všecko lež, všecko klam, všecko, všecko mam, *i ta naše ctnost!* — Mohla jsem, ztrativši ráj, najít podporu a náhradu v zákonech mravních a v jich plnění, když ten nejvznešenější, nejobdivovanější se mi nezdál ničím jiným než nejpohodlnějším pouzdem sobectví našeho? Jaká to velikost,“ končí ironicky Světlá, „ve větě: Nečiň zla, by i tobě zlo činěno nebylo!“

Sud' o tom tak, sud' onak — jednoho neupřes: že jest tu myšleno i vysloveno opravdu mužně a čestně utrpení silné a opravdové duše.

Z tohoto nihilismu nalezla, jak píše Světlá, jediné východisko: činnost. Ovšem záhada se tím neřeší, jenom pošinouje. Nač činnost, není-li v ničem účelu a smyslu? Pak může mít činnost jen smysl morfia nebo opia, čehosi, co působí dočasnou necitlivost, čehosi, čím se člověk opijí, aby na chvíli zapomněl šílené zbytečnosti a protismyslnosti všeho.

Bude již úkolem literární historie a kritiky, aby nám vyložila, uvědomila-li si Světlá tento rozpor později a jak jej vyrovnala, a aby nám podala vůbec vývoj její myšlenky. Jisto jest, že záhadami o „posledních věcech člověka“ zajímala se Světlá vášnivě až do smrti. Slyšel jsem na příklad z pramene venkoncem věrohodného, že naléhala na Jaroslava Vrchlického, aby nechal na čas veršů a napsal filosofickou knihu, v níž by se pokusil o řešení otázek, týkajících se určení lidského ve vesmíru.

Tedy: Světlá jest bezesporně někdo, kdo stojí za studium nejpečlivější.

Karolina Světlá a Jan Neruda

Polemické glossy

Paní Čermáková-Sluková uveřejnila v 10. čísle Osvěty článek „Působení Karoliny Světlé na Jana Nerudu“. V něm podává první autentické dokumenty k životní episodě obou velkých básníků, o níž se posud jen šušovalo. Jistě není možno právem viniti pí Čermákovou z toho, že se dotkla této choulostivé látky; co jí lze právem vyčísti, jest jen to, že místo článku jednostranně přihroceného měla prostě a pokud možno bez vlastních gloss a soudův uveřejniti *celý* listový materiál, pokud jej má v rukou. Suma stati pí Čermákové-Slukové jest asi ta: Neruda se stýkal se Světlou v letech 1858—1862; Neruda vzplanul vášnivou láskou k paní o čtyři léta starší; ale Světlá použila vlivu, který měla nad mladým mužem, k jeho mravní obrodě, neboť Neruda žil, jak píše Světlá, životem rozháraným, v němž ničil své zdraví i svůj talent. Resumé článku pí Čermákové jest, že Světlá zachránila Nerudu české poesii.

Byly vysloveny pochyby o pravdivosti tohoto závěru. Prý Světlá přepíná a klame sebe i jiné bona fide; prý přijímá za bernou minci společenské klepy o Nerudovi; prý schází hlavní důkaz této záchrany: svědectví Nerudovo; prý renomuje před sestrou. A dnešní česká literární noblesa šla tak daleko, že mluvila o sebeobětování na padesát procent. Jest dobře, že jednou tato procentová noblesa stříkla svou lacinou urážkou po někom, kdo stojí mimo její dostřel; ukáže se tak, že neublíží ani žádnému živému, kdo jí neunikl posud tam, kam jí unikla již dávno velká básnířka.

Jaký byl Nerudův mravní stav na počátku let šedesátých, nevíme asi přesně nikdy, prostě proto, že pro tyto věci není ani jednotných kritérií, ani jednotného slovníka. Týž mladý muž, kterého někdo nazve